

Синьковська Тетяна Вікторівна

## Політичний лібералізм: еклектика свободи, права на життя та взаємної відповідальності у сучасному суспільстві

УДК 321+321.011.5

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-2.36>

Синьковська Тетяна Вікторівна  
старший викладач кафедри соціальних та гуманітарних дисциплін, директорка Центру позанавчальної діяльності Одеського національного морського університету  
вул. Мечникова, 34, Одеса, Україна  
ORCID: 0009-0007-0167-5682

**Актуальність проблеми.** Політичні перетворення кінця XX – початку XXI століття в світовому співтоваристві багато в чому слідували класичним канонам лібералізму, концепціям громадянського суспільства і політичної системи, розробленим в західній політичній науці і практиці. Економічна ж політика перебувала під визначальним впливом неоліберальних теорій. Проблема меж застосовності різних областей ліберальної доктрини як і раніше є надзвичайно актуальною, так як визначає не тільки можливості поступального розвитку людства, але і його буття як *Homo Moralis*. Саме тому важливо розуміти першочергову значимість права на життя і свободи в сучасному розумінні політичного лібералізму, а також значимість взаємної відповідальності для якісного життя. Для продовження еволюціонування людства як виду важливим представляється розвиток креативності на основі свободи внаслідок чого більш якісно буде пізнана сучасна широта діапазону питань, що є предметом уваги ліберальної політичної думки. Протиріччя між розумінням лібералізму як міцної системи поглядів, з одного боку, і його значним переформатуванням у зв'язку зі знову виникаючими політичними умовами, з іншого боку, є перешкодою до більш чіткого осмислення реформістського потенціалу лібералізму. **Метою** цієї роботи є виявлення змісту лібералізму як цілісного комплексу політичної думки і компонента поточної політики; а також визначення можливості політичного лібералізму дати адекватне вирішення проблеми забезпечення стабільності і соціокультурно-цивілізаційного союзу через концепцію свободи, права на життя і взаємної соціальної відповідальності, що дозволяє судити про те, наскільки життєздатні і функціональні діючі політичні інститути. **Методи дослідження.** У дослідженні були використані історичний метод, системний та порівняльний підходи. **Результати дослідження.** Сучасна концепція політичного лібералізму не може існувати без системи ціннісних орієнтацій, яка базується на цінностях права на життя як основи буття людства, свободи як природного права людини з моменту народження, взаємної відповідальності як чинника розвитку сучасного суспільства. Основою розвитку є еволюційний потенціал людства, який зосереджується на соціокультурно-цивілізаційних пріоритетах буття.

**Ключові слова:** політичний лібералізм, лібералізм, право на життя, свобода, взаємна відповідальність, демократія, мораль, суспільний договір.

**Вступ.** Концепція політичного лібералізму, в рамках якої обґрунтовуються найважливіші демократичні цінності (невід'ємність природних прав і свобод особистості, механізм соціально-юридичного обмеження державної влади, система взаємних зобов'язань і взаємної відповідальності держави і особистості і, що найзначніше на думку авторів, розуміння життя людини як абсолютної цінності), по праву вважається однією з найбільш відомих ідейно-теоретичних моделей демократичного руху.

В її основу покладена ідея про те, що індивід володіє комплексом невідчужуваних прав і свобод, пріоритетних по відношенню до загальнодержавних інтересів. Базисом даного конструкту є ідейна презумпція про наявність у індивіда комплексу спочатку належних йому природних прав. І дані права, наявність яких зумовлює свободу особистості, обмежують державу в її прагненні до абсолютизації владних повноважень, зумовлюють взаємну відповідальність держави і особистості, дозволяють індивіду сприймати себе як відносно відокремлений складовий елемент політико-правової системи суспільства. Подібна оцінка концеп-

ції політичного лібералізму дозволяє говорити про її актуальність і значущість.

**Метою цієї роботи** є виявлення змісту лібералізму як цілісного комплексу політичної думки і компонента поточної політики; а також визначення можливості політичного лібералізму дати адекватне вирішення проблеми забезпечення стабільності і соціокультурно-цивілізаційного союзу через концепцію свободи, права на життя і взаємної соціальної відповідальності, що дозволяє судити про те, наскільки життєздатні і функціональні діючі політичні інститути.

Реалізація цієї мети передбачає вирішення наступних **завдань**:

- виявлення умов формування та функціонування системи політичного лібералізму в сучасному суспільстві;
- аналітичний опис сучасного стану ідей політичного лібералізму;
- аналіз проблеми свободи як фундаменту концепції політичного лібералізму;
- побудова коректної дескриптивної моделі політичного лібералізму, що враховує право на життя як фундаментальне право людини і взаємну

відповідальність за дотримання права на життя, прав і свобод особистості.

**Об'єкт дослідження** склали правові поняття, принципи, інститути, в сукупності утворюють теоретичну модель політичного лібералізму.

**Предмет дослідження** – формування уявлень про сучасне функціонування системи політичного лібералізму на основі цінностей свободи, права на життя і взаємної соціальної відповідальності.

**Теоретико-методологічна основа дослідження.** Теоретичною базою роботи стали світоглядні установки західноєвропейських вчених XVII–XVIII століть (Дж. Локка, Ш. Монтеск'є, Б. Констан та інших), в працях яких отримали обґрунтування принципові положення класичного лібералізму. Автори в процесі роботи спиралися на положення і висновки, які отримали своє обґрунтування в дослідженнях сучасних вчених, що займаються розробкою проблем, пов'язаних з виникненням у індивіда комплексу природних прав, їх реалізацією і захистом, а також співвідношенням природного і позитивного права і основою існування всього людства в плані реалізації права на життя.

Методологічну основу дослідження склали системний порівняльний підходи, концепції, що розвивалися класиками філософської та політичної думки минулого і сучасності, що дозволило розглянути ідеї лібералізму в контексті соціально-політичних та історичних процесів. Аналізуючи проблеми, які розкривають природу лібералізму, його історію, а також можливості функціонування концепції політичного лібералізму в рамках абсолютних цінностей права на життя, свободи та імплементації їх в необхідність цінності взаємної соціальної відповідальності, автори використовують історичний метод, що дозволив розкрити процес формування лібералізму, етапи його розвитку і трансформації, котрі враховують цінності сучасного суспільства.

**Результати дослідження.** Основоположниками лібералізму є філософи епохи Англійської революції – Т. Гоббс і Дж. Локк. Серед провідних ліберальних теоретиків XVIII століття слід відзначити Б. Мандевіля, А. Сміта, І. Канта, І. Бентама. Лібералізм отримав широке поширення в європейській і американській політичній думці і практиці в епоху французької та Американської революції. Серед найбільш впливових теоретиків XIX століття можна назвати А. де Токвіля, Ф. Бастіа, Г. Спенсера, К. Менгера, Дж. Ст. Мілля. Роботи теоретиків класичного періоду розвитку лібералізму були в основному спрямовані на доказ того, що ліберальні принципи відкривають дорогу для нічим не обмежуваного прогресу людського суспільства як в технічному, так і в духовному сенсі.

Процеси бурхливого розвитку ринкової економіки та індустріалізації викликали до життя нові тлумачення потенціалу ліберальної теорії і практики,

що оформилися після Великої депресії у напрямок «соціального лібералізму». Цей напрямок ґрунтувався на економічній теорії Дж. М. Кейнса. Все XX століття пройшло під знаком конкуренції і синтезу положень двох напрямків ліберальної політичної думки, що склалися в цей період, – лібертаріанського і соціал-ліберального.

До провідних представників першого напрямку відносяться Л. фон Мізес, Ф. фон Хайек, М. Ротбард, Р. Нозік. Л. фон Мізес обґрунтовував необхідність ліберальних реформ в умовах Європи, посиляючись на попередній невдалий досвід державного інтервенціонізму, що порушував стрункість лібералізму як основи цивілізаційного прогресу Європи [1]. Ф. фон Хайек визначав основні ліберальні цінності крізь призму природної еволюції людських суспільств і розробляв теорію економічних систем, які не потребують державного регулювання. К. Поппер у своїй теорії «відкритого суспільства» за допомогою політико-історичних аргументів обґрунтовував перевагу ліберально-демократичного устрою над іншими формами політичних систем [2].

У другій половині XX століття великий внесок у вивчення політичних можливостей лібералізму зробив Р. Арон, який вивчав співвідношення ліберальних і демократичних початків у політичній практиці західних країн, баланс формальних і реальних свобод, а також еволюцію політичних свобод в умовах індустріального суспільства [3]. Схожі підходи розвинув З. Бауман в додатку до таких проблем, як область індивідуальної свободи, співвідношення модерну і постмодерну в соціальному розвитку, проблеми глобалізації [4]. Дж. Грей у своїх роботах пропонує розглядати можливості еволюції лібералізму в контексті «занепаду ідеалів Просвітництва» і збільшення диференціації і сегментації сучасних суспільств [5].

Ф. Фукуяма висунув відому гіпотезу про те, що лібералізм стане єдиною ідеологією людської цивілізації, так як серйозно перевершує за своїм інтеграційним потенціалом, як на особистісному так і на суспільному рівні, всі значущі ідейні альтернативи [6]. Пізніше, втім, він вніс певні корективи в цю точку зору, але його вихідні судження стали свого роду ключовим моментом, навколо якого зорганізувалося все наукове і публіцистичне обговорення проблеми політичного потенціалу лібералізму. І. Валлерстайн присвятив свої роботи вивченню питання про те, які наслідки матиме торжество і подальший Захід лібералізму в якості загальносвітової парадигми політичного розвитку [8]. Д. Харві описав ефекти негативного впливу неолиберальних реформ на економіки більшості країн світу. Ф. Закарія в тому ж напрямку досліджував проблеми співвідношення лібералізму і демократизму в розвитку незахідних суспільств.

Серед теоретиків соціального лібералізму, які зробили внесок у дослідження його політичного потенціалу, необхідно, на наш погляд, згадати Дж. Ролза, Е. Тоффлера, Ю. Хабермаса.

Стосовно українського суспільства виділимо ідеї П. Гай-Нижник [8], І.Застави [9], Ф. Кирилюка [10]. Але треба зазначити, що ідея політичного лібералізму в українському суспільстві ще тільки імплементується.

Основна авторська ідеологема полягає у визначенні лібералізму як ідеолого-практичної системи, що є не унікальним західним культурним феноменом, а історично обумовленим ідейним і організаційним забезпеченням переходу від суспільства модерну до суспільства постмодерну і метамодерну в різних країнах. Теоретичною проблемою є протиріччя між розумінням лібералізму як історично сформованої форми соціального розвитку європейської цивілізації і лібералізмом як сукупністю теоретичних положень, що володіють обмеженою часом місцем.

Походження здатністю до інтеграції в інші соціокультурно-цивілізаційні системи. Потенціал лібералізму в рамках політичної системи тієї чи іншої держави детермінується наявністю історичних передумов внутрішньої соціокультурної, соціо-економічної ситуації і зовнішньополітичними умовами. Цей потенціал має особистісний і суспільний виміри. Історично простежується закономірність у розвитку даного потенціалу. Можна умовно виділити як мінімум два історичних етапи в цьому розвитку, на першому з яких політичний потенціал лібералізму розкривався, переважно, як економічний і духовний (світоглядний) потенціал. У контексті такого розуміння розглядалася і доля основних політичних інститутів. На другому етапі переважають власне політичні і соціальні виміри потенціалу лібералізму, що додало ліберальній доктрині та практиці значення ключового чинника політичних процесів в західному світі і багатьох інших частинах світу. У сучасних умовах аналіз цього суспільного виміру одночасно ускладнюється і актуалізується через зростаючий диспаритет в економічному та ідейному потенціалі між «ліберальним» і «неліберальним» світом.

Виходячи з поліваріантності ідей і практик лібералізму, їх вкорінення в історичних і політичних традиціях тієї чи іншої країни, необхідно розглядати лібералізм в його соціокультурному контексті. Це дає нам можливість побачити, що політичне мислення концентрує в собі безліч різних ідей, що мають різну логіку розвитку, несхожі мову і культуру вираження. Однак, не втрачаючи своєї ідентичності, лібералізм видозмінюється, даючи можливість формуватися вельми складним змішаним концепціям, ідейна спрямованість і сутність яких визначається не стільки їх приналежністю до того чи іншого політичного напрямку, скільки всією

сукупністю культурно-історичних і національних особливостей. При цьому важливо розуміти значення для політичного лібералізму таких ключових понять соціально-політичної думки, як право на життя, свобода і взаємна відповідальність. Узагальнюючи ліберальні позиції, можна сказати, що загалом лібералізм зазвичай розуміється сукупністю ідейно-політичних навчань, політичних і економічних програм, що ставлять собі за мету ліквідацію або пом'якшення різних форм соціального і державного примусу по відношенню до індивіда. У політичній області лібералізм вимагає поділу законодавчої і виконавчої влади, дотримання прав і свобод людини.

Ключовими ідеями ліберальної концепції в цілому є ідеї суспільного договору, вроджених людських прав, в тому числі права на життя як першочергового, морально вільної особистості, захищеної від насильства з боку людей і, в той же час, такої, що несе тягар моральної відповідальності.

Не можемо не привести розуміння англійської Вікіпедії, яка показує тісний зв'язок лібералізму з філософією в плані стратегічного розуміння: лібералізм – це «філософський і суспільно-політичний напрям, що проголошує непохитність прав і свобод людини, поділ законодавчої, судової та виконавчої влади, а також свободи підприємництва» [11]. Тому, з нашої точки зору, політичний лібералізм – це система поглядів, ідей та уявлень, що ґрунтуються на цінностях права на життя як першочергового, свободи як природної властивості людини, взаємної відповідальності як основи буття людства, демократії як імплементації уявлень про свободу.

Проаналізуємо складові політичного лібералізму.

Право на життя – це найважливіше особисте право людини, яке набувається людиною в силу факту її народження. Право на життя носить практично абсолютний характер і не підлягає обмеженню. Крім юридичного, право на життя має соціальний, економічний, психологічний, культурний та інші аспекти. Право на життя-це основа будь-якої правової системи сучасності. Воно є вихідним для розвитку всіх інших прав людини і громадянина в будь-якому суспільстві, яке називає себе цивілізованим, тому, право на життя підлягає особливому захисту з боку держави і суспільства. Право на життя закріплено у великій кількості нормативних актів міжнародного характеру. Про важливість і унікальність цього базисного права в контексті будь-якої державно-правової системи писали ще філософи Джон Локк і Ш. Л. Монтеск'є. Право на життя є не просто одним з основних конституційних прав людини, але таким суб'єктивним правом, яке найбільш яскраво відображає історичні виклики конкретної епохи, має самостійне

звучання в різні періоди розвитку філософської думки і світової історії і безпосередньо впливає на появу нових прав людини.

Свобода за своєю суттю – атрибутивна характеристика людини. Це означає, що без свободи людина перестає бути людиною. Отже, свобода є природною умовою людського буття. Тому свобода – це природний стан людини, що визначається її внутрішнім душевним станом і зовнішнім особистісним самовираженням. Свобода в тому чи іншому вигляді записана в конституціях багатьох держав. Але суспільне існування вимагає від усіх обмеження свободи в тій чи іншій мірі. У соціальному плані найбільш вільним суспільством вважається демократія. Тобто свобода соціальна обмежена в тій чи іншій мірі законами держави. Ще свободу обмежують гуманітарно, релігійно, згідно обмеженням тієї чи іншої релігії. Свободу обмежують закони, свободу обмежує мораль, свободу обмежують принципи. При цьому свобода виступає як необхідна умова самореалізації особистості. Вона виникає тоді, коли людина має знання про свої здібності, про можливості, які дає йому суспільство, про способи діяльності, в якій він може реалізувати себе. Чим ширше можливості, створювані суспільством, тим вільніше людина, тим більше варіантів діяльності, в якій розкриються його сили. Але в процесі багатогранної діяльності відбувається і багатосторонній розвиток самої людини, зростає духовне багатство особистості.

Отже, критерієм соціального прогресу є міра свободи, яку суспільство в змозі надати індивіду, ступінь гарантованої суспільством індивідуальної свободи. Вільний розвиток людини у вільному суспільстві означає також розкриття його справді людських якостей – інтелектуальних, творчих, моральних.

Сучасне людство завдяки максимально можливій свободі, в тому числі і свободі творчості, стало креативним і прагне стати моральним завдяки гуманізації та гуманітаризації буття. Це, зокрема, означає, що, вибираючи добро, ми зміцнюємо свою вільну волю. Кожен раз, вибираючи життя (а не смерть, на відміну від російських агресорів), ми вкорінюємо себе в житті і тим самим зміцнюємо саме життя. Іншими словами, існуючи своїм індивідуальним життям, ми зміцнюємо життя своєї сім'ї, свого суспільства, свого народу, всього людства. Виявляється, у своєму існуванні ми не самотні, і життя окремого індивіда, кожного з нас має соціальне, культурне, історичне виправдання. Нескінченне буття потребує нашого персонального життя. Так і виникає розуміння взаємної відповідальності.

Саме свобода в своєму повноцінному розумінні обумовлює, формує, виховує відповідальність. При цьому необхідно враховувати, що індивіди мають лише різним ступенем свободи. Їх міра свободи

визначає міру їх відповідальності. І найбільше відповідальності у тих, хто має максимальну свободу думки і дій.

Саме таке розуміння функціонування права на життя, свободи та взаємної відповідальності, на наш погляд, є основою сучасного політичного лібералізму як ідеї максимального благополуччя.

**Висновки.** 1. В основі лібералізму як політико-правової доктрини лежить ідея про абсолютну цінність і самодостатність індивіда. Формою такої самодостатності виступає природне право. Індивід – істота розумна – здатний пізнати закони природи і перетворити їх на свій розсуд для задоволення власних бажань. При цьому мова йде як про природню сутність людини, про прородне навколишнє середовище. Індивід перетворює навколишнє природне середовище, створює на свій розсуд (розуміння) соціальні інститути і змінює (удосконалює) самого себе. Таким чином, у відповідності з ліберальною концепцією, не суспільство передує і соціалізує індивідів, а самостійні індивіди створюють відповідно до власної волі і розуму саме суспільство – всі соціальні, в тому числі і політико-правові, інститути.

2. Сучасна концепція політичного лібералізму ґрунтується на цінностях права на життя як основи буття людства, свободи як природного права людини з моменту народження, взаємної відповідальності як чинника розвитку сучасного суспільства.

3. Вплив концепції політичного лібералізму на формування системи ідеалів сучасного суспільства орієнтується на абсолютну цінність права і свободи в результаті чого виникає взаємна відповідальність. Саме таким чином концепція політичного лібералізму продукує самодостатність індивіда.

4. Еволюційний потенціал лібералізму проявляється в тому, що в сучасному суспільстві цінність права на життя абсолютизується завдяки розумінню свободи і взаємної відповідальності. Разом з тим інструментарій вирішення соціальних проблем часто через різницю культурно-цивілізаційного розвитку не відповідає напрацьованим рекомендаціям, а тому реально знаходження компромісів в політиці ліберальних держав.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Mises Ludwig Von. The Anti-Capitalistic Mentality. United States: CreateSpace Independent Publishing Platform, 2011. 56 p.
2. Поппер Карл. Відкрите суспільство та його вороги. Т. II. Спалах пророцтва: Гегель, Маркс та послідовники. Київ: «Основи», 1994. 494 с.
3. Арон Реймон. Опій інтелектуалів. Київ: Юніверс, 2006. 271 с.
4. Bauman Zygmunt. Community. Seeking Safety in an Insecure World. Cambridge: Polity Press, 2001. 168 p.

5. Gray John. *Enlightenment's Wake: Politics and Culture at the Close of the Modern Age*. Oxford: Routledge; 1st edition, 1995. 216 p.

6. Fukuyama Francis. *The End of History and the Last Man*. New York: THE FREE PRESS A Division of Macmillan, Inc, 1992. 418 p.

7. Wallerstein Immanuel. *After Liberalism*. New York: The New Press, 1995. 288 p.

8. Гай-Нижник П. Лібералізм як філософська, політична та економічна теорія: нарис історії становлення та розвитку. *Гілея*. Вип.88 (№9), 2014. С. 5–14.

9. Застава І. В. Проблематика лібералізму: освітній вимір. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія*. Дніпропетровськ: РВВ ДНУ, 2007. Вип. 15.528 с. С. 220–226.

10. Кирилук Ф. М. Філософія політичної ідеології: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 520 с.

11. Liberalism – Wikipedia. URL: <http://www.en.wikipedia.org/wiki/Liberalism>. (дата звернення: 29.09.2024).

3. Aron Reimon. (2006). *Opіi intelektualiv*. Kyiv: Yunivers. 271 s. [in Ukrainian].

4. Bauman Zygmunt. (2001). *Community. Seeking Safety in an Insecure World*. Cambridge: Polity Press. 168 p. [in English].

5. Gray John. (1995). *Enlightenments Wake: Politics and Culture at the Close of the Modern Age*. Oxford: Routledge; 1st edition. 216 p. [in English].

6. Fukuyama Francis. (1992). *The End of History and the Last Man*. New York: THE FREE PRESS A Division of Macmillan, Inc. 418 p. [in English].

7. Wallerstein Immanuel. (1995). *After Liberalism*. New York: The New Press. 288 p. [in English].

8. Hai-Nyzhnyk P. (2014). *Liberalizm ya filosofska, politychna ta ekonomichna teoriia: narys istorii stanovlennia ta rozvytku*. Hileia. Vyp.88 (№9). С. 5–14. [in Ukrainian].

9. Zastava I. (2007). *V. Problematyka liberalizmu: osvittii vymir. Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Serii: Filosofiia. Sotsiologiia. Politologiia*. Dnipropetrovsk: RVV DNU. Vyp. 15.528 s. S. 220–226. [in Ukrainian].

10. Kyryliuk F. M. (2009). *Filosofiia politychnoi ideologii: navch. posib*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. 520 s. [in Ukrainian].

11. Liberalism – Wikipedia. URL: <http://www.en.wikipedia.org/wiki/Liberalism>. (data zvernennia: 29.09.2024).

#### REFERENCES:

1. Mises Ludwig Von. (2011). *The Anti-Capitalistic Mentality*. United States: CreateSpace Independent Publishing Platform. 56 p. [in English].

2. Popper Karl. (1994). *Vidkryte suspilstvo ta yoho vorohy. T. II. Spalakh prorotstva: Hehel, Marks ta poslidovnyky*. Kyiv: "Osnovy". 494 s. [in Ukrainian].

## Political liberalism: eclecticism of freedom, the right to life and mutual responsibility in modern society

Sinkovska Tetiana Viktorivna

Senior Lecturer at the Social and Humanitarian Studies Department, Director  
Center for Extracurricular Activities  
of Odesa National Maritime University  
Mechnykova str., 34, Odesa, Ukraine  
ORCID: 0009-0007-0167-5682

**Relevance of the problem.** The political transformations of the late XX – early XXI centuries in the world community largely followed the classical canons of liberalism, the concepts of civil society and the political system developed in Western political science and practice. Economic policy, on the other hand, was heavily influenced by neoliberal theories. The problem of the limits of applicability of various areas of liberal doctrine is still extremely relevant, since it determines not only the possibilities of progressive development of humanity, but also its existence as *Homo Moralis*. That is why it is important to understand the primary importance of the right to life and freedoms in the modern understanding of political liberalism, as well as the importance of mutual responsibility for quality of life. For the continuation of the evolution of humanity as a species, it is important to develop creativity on the basis of freedom, as a result of which the modern breadth of the range of issues that are the subject of attention of liberal political thought will be better known. The contradiction between the understanding of liberalism as a solid system of views, on the one hand, and its significant reformatting due to newly emerging political conditions, on the other hand, is an obstacle to a clearer understanding of the reformist potential of liberalism. **The purpose of this work** is to identify the content of liberalism as an integral complex of political thought and a component of current politics; as well as to determine the possibility of political liberalism to give an adequate solution to the problem of ensuring stability and socio-cultural-civilizational union through the concept of freedom, the right to life and mutual Social Responsibility, which allows us to judge how viable and functional existing political institutions are. **Research methods.** The study used the historical method, systematic and comparative approaches. **Research results.** The modern concept of political liberalism cannot exist without a system of value orientations, which is based on the values of the right to life as the basis of human existence, freedom as a natural human right from the moment of birth, mutual responsibility as a factor in the development of modern society. The basis of development is the evolutionary potential of humanity, which focuses on the socio-cultural and civilizational priorities of being.

**Key words:** political liberalism, liberalism, right to life, freedom, mutual responsibility, democracy, morality, social contract.